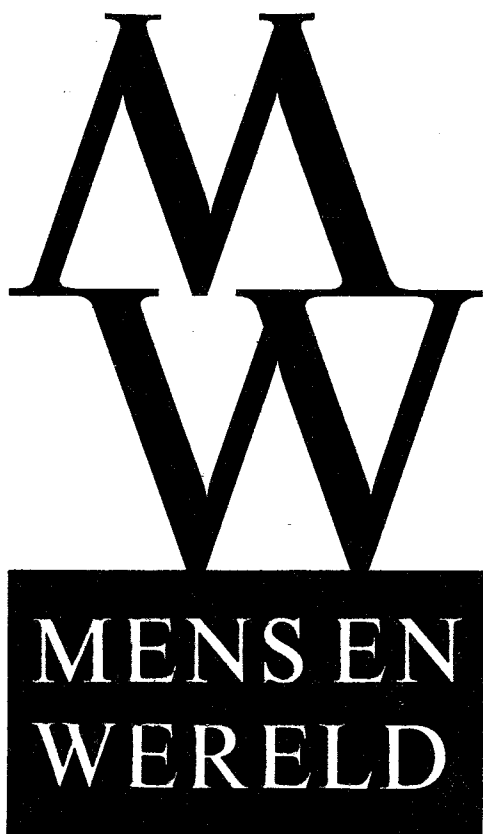




De persoonlijkheid in de politiek

**Uitgave van het
Humanistisch Verbond**

Verschijnt om de veertien dagen

**23ste jaargang nummer 22
23 november 1968**

Hoofdredacteur: dr. A. L. Constandse

Redactieraad:

**mr. dr. M. Rood-de Boer, prof. dr. J. C. Brandt
Corstius, H. Mozes, mej. E. van der Reijden,
R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof**

**Redactiesecretaris: F. C. van Soesbergen
Paulus Buyslaan 23, Amersfoort
Telefoon 03490-16474**

**Administratie, abonnementen en advertenties:
postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 24641
giro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht**

Advertentietarieven op aanvraag

**Abonnementsprijzen per jaar:
voor Nederland, andere E.E.G.-landen, Suriname
en de Antillen f 9,50,
overige landen f 12,-**

Losse nummers f 0,50

In dit nummer (8 pag.) o.a.:

**Prof. Dr. W. van Dooren: Marxistische en
niet-Marxistische humanisten (pag. 3)**

F. P. Janzen: Abortus Provocatus in discussie (pag. 4)

R. de la Rie: Een brief aan onbekenden (pag. 5)

**Prof. Dr. J. P. van Praag: Humanisme, doel of middel?
(pag. 6)**

MET grote spanning is de uitslag verwacht van de Amerikaanse verkiezingen van de vijfde november. Het ging hierbij niet in het bijzonder om de programma's der partijen: die lopen, wat Democraten en Republikeinen aangaat, niet zo ver uiteen, en deze twee groepen, die elkaar periodiek afwisselen om de Verenigde Staten te regeren, kennen geen principiële verschillen. Zij houden vast aan het economische stelsel en het cultuurpatroon van het land. Maar er waren wel persoonlijke verschillen tussen Humphrey en Nixon. De eerste gold als een wat vage optimist, vatbaar voor sociale idealen – hij sprak dan ook gematigde negers meer aan dan zijn tegenstanders – en als een man, die inzake een regeling in Vietnam rekkelijker zou zijn dan Nixon. Deze laatste werd als persoon slecht beoordeeld: om zijn harde 'Streberei', zijn koud conservatisme, zijn vertrouwen op militaire macht in de buitenlandse politiek en op geweld ter bestrijding van de 'zwarte' onlusten in de steden. Wat dit aangaat werd hij wel overtroffen door de rassenmaniak Wallace, maar links-radicalen Amerikanen noemden Wallace 'een openhartige Nixon'.

MEN kan zich afvragen – als de partijprogramma's nauwelijks verschillen – waarom de persoonlijkheid van een president dan zoveel terzake doet. Wel, in Washington heeft de president een onvoorstelbare macht. Hij is niet alleen staatshoofd, maar ook vier jaar een onafzetbare regeringsleider, die niet afhankelijk is van het vertrouwen van het parlement, dat hem immers niet kan doen aftreden. Hij kan wetten en besluiten van dit parlement met zijn veto treffen en dus naast zich neer leggen, en kan slechts met een meerderheid van twee derden worden overstemd en dan gedwongen worden, zo'n wet te aanvaarden. De president bepaalt de buitenlandse politiek en is opperbevelhebber van alle strijdkrachten, hij alleen beslist over het gebruik van kernwapens, hij benoemt officieel de federale ambtenaren en rechters, enz. Als er geen tegenwichten zouden zijn, was hij een dictator.

DIE tegenwichten liggen in de deelstaten, die op allerlei gebieden autonoom zijn; in de machtige economische ondernemingen, die in het systeem van 'free enterprise' veel in de

melk hebben te brokkelen; in de persorganen, die bijna steeds het systeem aanvaarden, maar geen of weinig geheimen eerbiedigen; en in de financiële mogelijkheden, want het Congres moet natuurlijk de begroting goedkeuren. Toch, ondanks de beperkingen, heeft de president enorme bevoegdheden. De structuur der samenleving zit vast in elkaar, de grote meerderheid houdt daar conservatief aan vast, maar als het gaat om concrete actuele besluiten dan is de persoonlijkheid van de president van de grootste betekenis.

DIT is vooral gebleken, toen Kennedy de definitieve beslissing moest nemen in de Cuba-crisis van oktober 1962 (de aanwezigheid van Russische raketten op Cuba) en wij op de rand zaten van een derde wereldoorlog. Toen moest John Kennedy veel meer een persoonlijk besluit nemen dan Chroesjtsjow, en het was wel degelijk aan hem te danken, dat hij een uitweg vond, waardoor een compromis werd bereikt. President Johnson was zo ook terdege verantwoordelijk voor alle beslissingen inzake Vietnam. Het is derhalve een vreemde situatie, dat de verreweg machtigste staat op aarde, die zich dan ook nog een democratie noemt (en op verscheidene gebieden is Noord-Amerika dat zeker wel) zozeer afhankelijk is van één man. Deze heeft natuurlijk tal van adviseurs en deskundigen tot zijn beschikking, maar hij doet tenslotte de keuze.

NU moet men van een democratie verwachten dat zij selecterend werkt, en uit grote aantallen politici tenslotte de besten naar boven doet komen. Wat dit aangaat stelt Noord-Amerika diep teleur: het selectiesysteem werkt niet. De meeste 'politicologen' zijn het er over eens, dat zo'n groot land met zulke enorme verantwoordelijkheden zijn politieke structuur moet herzien, om het mogelijk te maken dat inderdaad 'de besten' de regering vormen. Tweemaal, in 1952 en 1956, heeft de Democratische partij een voortreffelijke man kandidaat gesteld: Adlai Stevenson. Hij werd beide keren verslagen door Eisenhower, het ideaal van de 'gemiddelde' Amerikaan. Maar het probleem der selectie is universeel: het is het grootste vraagstuk dat de democratie moet proberen op te lossen.

KRITISCH ALLERLEI

Geboorten

IN het Handelsblad van 24 oktober wordt aandacht geschonken aan de daling van het geboortencijfer in ons land. Zij is door de pil versneld, maar niet veroorzaakt, want de vermindering is al ingetreden in 1956. Er is nog altijd een aanzienlijk verschil tussen de geboortencijfers in de steden en op het platteland. In april 1968 een verschil tussen 14,1 en 22,4 per duizend! Het is een zeer oud verschijnsel en het handhaaft zich. Vroeger heette het al: stadslucht maakt vrij. Ook maakt de stedelijke sfeer de gezinnen kleiner. De beter bereikbare kennis en de mogelijkheid, voorbehoedmiddelen 'anoniem' te kopen, zullen hierbij wel een rol spelen.

Gelijkheid

MOET alleen de vrouw zorgen voor het voorkomen van zwangerschap? Robert B. Ericsson heeft een pil voor mannen uitgevonden. Volgens World Medicine zit er een stof in, die ook bij het vervaardigen van dynamiet wordt gebruikt, en ze wordt met de codenaam D-5897 aangeduid. Dr. Ericsson vindt het gewenst dat man en vrouw voortaan om de beurt de pil innemen, vanwege de gelijkheid. Toch moet de wil tot geboortenbeperking wel bij beide partners leven. Bij een sociologisch onderzoek in Utrecht bleek dat gezinsplanning een algemene wens was, en 94% van de ondervraagden had zich een duidelijk ideaal gesteld (2, 3 of 4 kinderen) met een gemiddelde van 2,7. Na vijf huwelijksjaren had 40% al het begerde aantal bereikt. Toch gebruikte 18% van de vrouwen, die het door hen zelf gestelde maximum bereikt hadden, geen middelen, zodat de limiet in de praktijk toch werd overschreden... zonder dat overigens de 'nakomertjes' gewenst waren! Nog een conclusie: katholieken en gereformeerden verlangden gemiddeld 3 kinderen, onkerkelijken 2,4. Ook een klas-siek verschil.

Huwelijk (I)

ER is veel gaande in Nederlandse katholieke kringen. Aan de ene kant een drang om echtscheiding toe te staan, aan de andere kant om priesters te veroorloven te huwen. Een commissie van het pastoraal concilie heeft in een rapport gezegd, dat de ónontbindbaarheid van het huwelijk samenhangt met zijn sacraal, dus gewijd en geheiligd karakter... Als echter de wijding zoek is en de band verloren is gegaan heeft een verbod van scheiding geen zin meer, aldus de commissie. 'Wanneer een huwelijk breekt, wanneer het tot een hel is geworden, dan is dit tegen Gods wil. God wil het lijden niet.' Zou men nu eindelijk niet eens zo ver

kunnen komen, dat het woord God eenvoudig wordt vervangen door Mens? Want dat betekent het toch...

Huwelijk (II)

EEN van de vijf studentenpastoors in Amsterdam, Jos. Vrijburg, heeft zich verloofd. Hij is uit de orde der jezuïeten getreden, maar wil het priesterambt blijven uitoefenen. Zijn collega's staan achter hem en vragen aan de bisschoppen, vóór 1 december hun mening hierover te geven. De studentenpastoors hebben dienaangaande de houding der bisschoppen als volgt omschreven: 'Zij zagen de onvermijdelijkheid van de gehuwde priester in, zonder nochtans de wenselijkheid of de opportuniteit te willen of te kunnen bevestigen. In een dergelijke impasse kan alleen het initiatief op eigen risico het begin van een uitweg vormen.' Dat recht van initiatief zal trouwens door de bedoelde geestelijken ook worden toegekend aan de parochie. 'Zij weten dat, gezien de huidige kerkstructuren, de gehuwde priester alleen kan functioneren indien de gelovige gemeenschap daarvoor de verantwoordelijkheid wil dragen.' Een belangrijk stuk 'autonomie in eigen kring' dus. Tenslotte een grapje uit de Volkskrant: 'Nog een paar jaar en er zijn geen seminaries meer nodig. Het priesterschap gaat dan gewoon over van vader op zoon.'



Vloeken

In de Volkskrant van 7 november schreef K. Bloem uit Haarlem dit ingezonden stuk:

'Ieder jaar weer tonen christelijke parlementsleden zich bij de behandeling van de defensiebegroting ongerust over het vloeken in de krijgsmacht. Deze ongerustheid echter is volkomen overbodig en berust op een merkwaardig misverstand. Want getuigt het niet van een diep respect voor de goddelijke wetten dat zij, die zich verplicht hebben tot, en zich serieus voorbereiden op het doden van de naaste, zich voortdurend bedienen van het 'God, verdoem mij'? Ik zou dan ook warm willen pleiten voor een krachtige stimulering door de overheid van het vloeken in de krijgsmacht.' Zonder commentaar!



menselijk, al te menselijk...

Politiek

IN een katholieke kerk te Spijkenisse heeft de fractieleider van de partij D'66 tijdens een dienst 'gepreekt' over mens en maatschappij, de toekomst van de democratie enz. Fotografen ontbraken natuurlijk niet. De pastoor zei dat hij zijn kerk wilde 'openstellen' en inderdaad was het gebouw stampvol. Maar mevrouw B. Snoyink uit Tilburg is het daarmee niet eens, en al vóór de prediking schreef ze in de Volkskrant: 'Wat is er met de mens gebeurd?' is het onderwerp dat mr. Van Mierlo zondag vanaf de kansel in een RK-kerk zal be(s)preken. Kunnen de kerkgangers zelfs binnen het kerkgebouw niet met rust gelaten worden over politieke zaken? Is het niet vreemd dat een pastoor zo openlijk partij kiest, door een fractievoorzitter de kans te bieden vanaf de kansel ideeën naar voren te brengen en daarmee de kerkgangers, nolens volens, beïnvloedt in een bepaalde politieke denkrichting? Wat is er met de kerk gebeurd die zich waagt aan dergelijke gevaarlijke en onsympathieke experimenten?' Ho-

pelijk is dit een stem uit het verleden. Want wie moet er op de heer Van Mierlo stemmen, omdat men hem heeft horen preken? En alsof pastoors vroeger niet altijd over politiek hebben gesproken... van een andere soort!

Overgaan

IN Den Haag zullen straks alle kinderen van de eerste klas der openbare lagere scholen automatisch overgaan naar de tweede. Wethouder Wilzen, geïnspireerd door de pedagoog Dr. A. W. Haenen, is tot de conclusie gekomen dat vele kinderen in het eerste jaar achterop raken, maar die achterstand in het tweede jaar gemakkelijk inhalen. Later wil men de leerlingen alleen nog beoordelen na het tweede, vierde en zesde jaar. En dan komt natuurlijk wel het besluit, op de lagere school het zitten-blijven uit te schakelen en het onderwijs meer aan te passen aan individuele capaciteiten en behoeften. Iedereen weet dat het zo ver komt. Maar daar moeten jaren overheen gaan. Waarom?

Sterilisatie

OP een studiedag van christelijke artsen hebben verscheidene deskundigen zich uitgesproken ten gunste van sterilisatie. Prof. J. de Graaf (hoogleraar in de ethiek) achtte de ingreep zedelijk niet verwerpelijk, als het gewenste aantal kinderen is bereikt. De psychiater Dr. M. Zeegers zei dat als gevolgen van sterilisatie werden gerapporteerd: 'verbetering van de huwelijksverhouding, bevrijding van angst, vermeerderd levensgeluk, toegenomen geestelijke gezondheid en prestatievermogen, vermindering van de buitenechtelijke omgang.' Dr. J. Huizinga aanvaardde sterilisatie van vrouwen boven 40 jaar, omdat de kans op gehandicapte kinderen van oudere moeders tienmaal zo hoog is als bij vrouwen onder de 25 jaar. Het aantal mongoloïde kinderen van vrouwen beneden de 25 jaar bedraagt 0,3%, bij vrouwen ouder dan 40 jaar echter 2,5%, en bij moeders boven 45 jaar zelfs 3,5%. Een forum keerde zich tegen de stelling, dat alleen vrouwen gesteriliseerd zouden mogen worden. Terecht.

PADDE

*Hij is zo mooi, zo droog, zacht leer,
een zak voor goud, een voor de ouderlingen
op tafel neergelegde wel-
gevulde, dungsleten kerkezak.*

*De dood is een omhelzing van de wind
waarachter van nature niets dan onbruik
en dor geraamte zich bevindt.*

*Een pad misschien, hij is zo oud,
zijn vleugels zijn vergaan, een plant
als steen teruggevonden, zwart
altaar, hij denkt, hij denkt erover na.*

CHR. J. VAN GEEL

(Uit: 'Uit de hoge boom geschreven')

Marxistische en niet-marxistische humanisten (1)

De International Humanist and Ethical Union heeft geleidelijk aan steeds meer behoefte gekregen om kontakten te leggen achter het zogenaamde 'ijzeren gordijn'. Hiervoor zijn verschillende redenen aan te geven. In de eerste plaats doet het feit zich voor, dat hoewel in alle delen van de wereld humanistische organisaties ontstaan, dit niet het geval is in de communistische landen. Daarom probeert de IHEU daar van zich uit enigszins vaste voet te krijgen. In de tweede plaats is er juist alle reden in die wereld door te dringen, omdat vele huidige marxisten zich uitdrukkelijk humanist noemen. Uit vele geschriften, die ons op het ogenblik uit Oost-Europa bereiken, blijkt ook een uitdrukkelijke humanistische gezindheid. Kontakt met hen kan dus voor beide partijen zeer vruchtbaar zijn. Bovendien is, in de derde plaats, de dialoog tussen de verschillende levensovertuigingen een door de IHEU gestimuleerde zaak, en daarin neemt het gesprek met de marxisten een belangrijke plaats in.

LANGS allerlei persoonlijke wegen waren de kontakten al gelegd, o.a. met Polen en Joego-slaven, en een eerste informele bijeenkomst met een aantal Polen was gepland in dit voorjaar in Gent. Toen evenwel bleek, dat een groot deel van de aan de IHEU bekende marxisten het internationale filosofencongres in Wenen zouden bijwonen, werd de bijeenkomst in Gent afgezegd en vervangen door een veel omvangrijker ontmoeting in Wenen in september van dit jaar. Na veel overleg over en weer werden hiervoor uitgenodigd: uit Polen Kotarbinski, Schaff en Fritzhand; uit Roemenië Gulian en Tanase; uit Tsjechoslowakije Kosik; uit Joego-Slavië Le-gradić, Marković, I. Supek, R. Supek en Vranicki. Uit Europa en Amerika kregen een invitatie: Kurtz en Somerville (Ver. Staten); Ayer (Engeland); Calogero en Riveros (Italië); de Coninck (België); Van Praag en Van Dooren (Holland). Overeengekomen werd dat van beide zijden een referaat zou worden ingeleverd, te verzorgen door resp. Marković en Kurtz. Van de Oost-europese deelnemers bleken de Polen niet aanwezig te zijn, terwijl in plaats van de Roemeen Gulian werd uitgenodigd Florian en de plaats van de Tsjech werd ingenomen door Prucha; van de Joego-Slaven waren de heren Supek afwezig, waarvoor in de plaats Stojanović deelnam. Van 'westerse' zijde waren niet aanwezig Ayer en Calogero, maar wel een aantal in een later stadium nog uitgenodigde Amerikanen: Ames, Bahm en Kline. Op de beide zittingen, die omdat ze in het kader van het Filosofencongres werden gehouden, een openbaar karakter droegen, waren ook nog een aantal belangstellenden aanwezig. Binnen deze kring van belangstellenden konden ook enkele belangrijke kontakten worden gelegd.

Dialoog

DE eerste zitting vond plaats op vrijdag 6 september 1968 van 16.00-18.00 uur en bevatte na de inleiding van Van Praag de toelichtingen van Markovic en Kurtz op hun referaten en een eerste discussie. De tweede zitting was op zaterdag 7 september 1968 van 14.00-17.00 uur en was geheel gewijd aan discussies, waaraan naast de genodigden ook andere aanwezigen deelnamen.

In zijn openingstoespraak wees Van Praag op de wenselijkheid de dialoog Oost-West toch voort te zetten ondanks de internationale situatie, die de kampen meer tegenover elkaar dreigt te stellen. De IHEU heeft er alle belang bij marxisten en niet-marxisten die beiden door het humanisme geïnspireerd zijn, tot meer wederzijds begrip te brengen. Ondanks de andere ontwikkeling kan men immers de basis van het marxisme terecht in het humanisme leggen. De verschillen treden op door de verschillende politieke en maatschappelijke structuren en door de verschillende wijzen waarop men daarin geëngageerd is. Humanisme kan gezien worden als een direct politiek program, maar ook als een inspirerende kracht voor uiteenlopende politieke richtingen. Maar juist op dit moment blijken de maatschappelijke problemen, zoals bijv. de vervreemding, zozeer gemeengoed van alle mogelijke systemen te zijn, dat men elkaar juist in het oplossen van die problemen moet kunnen vinden. De inspiratie van het humanisme kan daarbij voor allen een leidraad zijn. Daarom is het belangrijk dat humanisten van ver-

schillende richting hun ideeën uitwisselen en proberen tot samenwerking te komen. In concreto zou daarbij voor de toekomst gedacht kunnen worden aan grotere bijeenkomsten en nauwere organisatorische bindingen.

Persoonlijkheid

NADAT Van Praag ook voor de verdere zittingen als voorzitter was gekozen, gaf hij Kurtz het woord voor diens toelichtende samenvatting. Onder de titel 'Humanisme en de vrijheid van het individu' besprak hij zowel wat naar zijn mening 'liberale' en 'marxistische' humanisten gemeenschappelijk hebben, als wat hen onderscheidt. Hij noemde vier fundamentele punten, waarvan de laatste twee niet overall gelijkelijk aanvaard worden. In de eerste plaats hebben humanisten geen bovennatuurlijk begrip van het universum, ze zijn atheïst of agnostisch of sceptisch en hebben geen pretenties, dat de natuur ingericht zou zijn voor menselijke doeleinden. In de tweede plaats kennen humanisten geen bovennatuurlijke bron voor ethische waarden. Moraal wordt in het leven zelf geschapen, is niet absoluut en bevordert de vrije ontplooiing van ieder. In de derde plaats werd het gebruik van de kritische rede als belangrijk humanistisch uitgangspunt genoemd, waarbij met name het belang van de rede voor het kritiseren van ethische principes werd benadrukt. In de vierde plaats werd door Kurtz gesteld, dat humanisten in het algemeen humanitair ingesteld zijn, d.w.z. dat zij bestaansmogelijkheden voor allen willen scheppen en strijden tegen dehumaniserende en vervreemdende tendenzen in de maatschappij. Hoewel het humanisme niet met een bepaalde ideologie verbonden is, moet het toch wel praktisch zijn: dit praktische aspect heeft het marxisme benadrukt, maar het dreigde daarin te verstarren. Er zijn veel gevaren in de wereldsituatie, die gezamenlijk bestreden dienen te worden, maar wanneer dit door grote organisaties gebeurt, dreigt de enkeling daarin te vervreemden. Als grote verschilpunt tussen marxistisch en niet-marxistisch humanisme zag Kurtz het verschil in nadruk, dat door beide op de individuele vrijheid wordt gelegd. Ook al is er de noodzaak om maatschappelijke structuren te wijzigen, zelfs op revolutionaire wijze, dan nog mag dit nooit ten koste gaan van de individuele vrijheid. Ook zag Kurtz verschil tussen marxistisch- en niet-marxistisch humanisme in de wijze waarop zij zichzelf verdedigen. Het niet-marxistisch humanisme zal zich nooit als zó waar en waardevol beschouwen, dat het zich met alle middelen inklusief geweld zou willen verdedigen. Het is altijd open voor kritiek en verschilt daarin van het marxistisch-humanisme. Tenslotte staat het niet-marxistisch humanisme een open maatschappij voor en ziet het geen alternatief tussen vrijheid en gerechtigheid. In een open maatschappij is vrijheid voor het afwijkende standpunt en voor organisatie van afwijkende meningen. Tenslotte vatte Kurtz het humanisme samen als de theorie van de bevrijding en de emancipatie van de mens.

W. VAN DOOREN

Deze week waren wij 20 jaar getrouwd. Ik weet het, 't is niet iets om op te stoffen, er zijn mensen, die 65 jaar getrouwd zijn. Die krijgen van 't wijkcentrum hier in de buurt een kop en schotel. Natuurlijk is dat maar een 'inkomertje', om eens poolshoogte te nemen en rapport uit te brengen, of er op het een of ander gebied hulp geboden moet worden. Dat geldt trouwens voor alle bejaarden boven een bepaalde leeftijd. Allemaal krijgen ze, als ze jarig zijn, een mevrouw op visite met een kop en schotel en de vinger op de alarmschel. Aan een 20-jarige echtvereniging laat geen enkele goed-doende instantie zich iets gelegen liggen. Jammer aan één kant, want een kleine aanvulling in 't serviesgoed zou juist, na 20 jaar niet onwelkom zijn, omdat er dan doorgaans van de oorspronkelijke voorraad weinig meer over is, al zet, althans in ons geval, een enkele kop en schotel weinig zoden aan de dijk.

Nee, voor de vernieuwing of herziening van de inventaris zullen we zelf zorg moeten dragen en wat de problemen in een 20-jarig huwelijk betreft, daar zou menige bezoek-dame steil van achterover slaan en niet weten, welke alarmsirene ze 't eerst in werking zou moeten stellen. Niet dat het bij ons zo verschrikkelijk is, integendeel, 't is allemaal heel gewoon en gezellig, maar juist een 20-jarige trouwdag, als de kinderen nog geen vaste bestemming hebben gevonden en je jezelf in je carrière en je ontwikkeling nog lang niet 'uitgewoed' voelt, zo'n dag vier je, zelfs al gaat veel redelijkerwijs naar wens, in de krater van een vulkaan, waarvan je niet weet, of hij dood is of springlevend of alleen maar voorlopig, misschien zelfs schijnbaar, in ruste.

Natuurlijk kun je 't niet laten om 'terug te blikken' en te vergelijken. 't Is nog niet veel, wat is nu 20 jaar, maar als je je gaat realiseren, hoe anders het allemaal geworden is, ben je toch verbaasd. Veel mensen, die bij ons huwelijk waren, zijn er nu niet meer. 20 jaar geleden waren er nog levensmiddelen op de bon en textiel nog op punten. We kregen vergunningen voor dekens en gordijnen. 'Verstandig Ouderschap' van de N.V.S.H. had nog iets van de oude idealen van een bewust en verantwoord gezinsleven. Nu heeft het blad als het ware een bewustzijnsver-nauwing ondergaan. Van het hele brede gebied van menselijk samengaan ziet het alleen nog maar de sexualiteit en daarvan dan nog een heel beperkte fractie, de 'sex' en de geslachtsdaad, verlucht met bijpassende afbeeldingen. 'Sextant' heet het nu, wat volgens de grote van Dale een instrument is, voorzien van een graad-boog, die een zesde deel van de horizon beslaat. Je kunt er, met behulp van spiegels, je plaats mee bepalen op zee en in de lucht. Of je er ook iets aan hebt in 't gewone leven, zijn we uit 'Sextant' nog niet gewaar geworden. We hebben het blad, na 20 jaar, opgezegd.

De middelbare schooljeugd, waar we nu middenin zitten, wordt tegenwoordig, tezamen met hun leeftijdgenoten, als ze uitgaan, in speciale, door de gemeente gesubsidieerde 'jeugdgelegenheden', aangenaam beziggehouden met licht-effecten, die verrassend mooi moeten zijn, afgewisseld door sadistische filmpjes, met vampyrs en veel bloed, of naar het pornografische zwe-mende kunstwerkjes, met veel bloot en afglij-dende kledingstukken, waar de jeugdige aanwezigen zich, soms onder 't genot van hasjes, een krik om lachen. Gelukkig komt uitgaan in deze vorm bij ons niet veel voor en de drugs zijn ons ook nog steeds bespaard gebleven, maar die onnatuurlijke overtrekking van de sexualiteit allerwege, de beduchtheid en de voortdurende zorg om de hele zaak reilende en zeilende te houden in enigszins acceptabele banen, dat alles maakte, dat we onze 20e trouwdag heel knus met ons vijven hebben gevierd, met een etentje in de stad, een fles lekkere wijn en een toast op de goede afloop.

Abortus provocatus in discussie

Zaterdag, 19 oktober j.l. opende het Erasmushuis zijn poorten voor een conferentie van artsen en juristen over de abortus provocatus, georganiseerd door de Stichting Socrates. In zijn openingswoord sprak voorzitter S. Pruyt de hoop uit, dat de conferentie zou bijdragen tot duidelijkheid en openheid aangaande het verschijnsel, dat nog steeds onderhevig is aan begripsverwarring en star dogmatisme. Hij wees op de wenselijkheid dat de arts een zwangere vrouw, die abortus wenst, niet zonder meer zal afwijzen. Wij hebben te streven naar de toestand, dat elk kind gewenst ter wereld komt.

DE zenuwarts mevrouw C. L. van Blaaderen-Stok kreeg vervolgens de gelegenheid het door haar uitgebrachte pre-advies nader toe te lichten. Zij wees allereerst op de scherpe contro-versen, die het onderwerp in kwestie oproept. De tweede pre-adviseur, mr. F. E. Frenkel, stelde dat de gehele wetgeving aangaande de abortus provocatus in de prohibatieve sfeer ligt. Het is de arts expliciet verboden de vrucht af te drijven, behoudens in geval van overmacht, wanneer er levensgevaar voor de vrouw bestaat (de zgn. noodtoestand). Hij constateerde evenwel een ruimer worden van de jurisprudentie, een aanpassing van de wet door rechtspraak aan de feitelijke toestand. Nu rijst de vraag, zo zei mr. Frenkel, of de abortus gelegaliseerd moet worden. Dat zou er volgens hem op neerkomen dat een gebruik, dat prohibitief was, nu onder bepaalde omstandigheden wordt toegestaan. De pre-adviseur sprak zich nadrukkelijk uit tegen enig reguleringssysteem dat daarmee zou worden ingevoerd, aangezien dit aanleiding zou geven tot nieuwe problemen. Hij vreesde bovendien een politiek steekspel rondom deze materie in het parlement, dat zou leiden tot een terugdringen van de feitelijke toestand. Hij wees er op, een lenige aanpassing van vervolgingsbeleid en jurisprudentie, welke de huidige wetsartikelen mogelijk maken, te prefereren boven een nieuw in te voeren reguleringssysteem.

Forum

BIJ de forumdiscussie over de uitgebrachte pre-adviezen die volgde, waarschuwde mevrouw E. Vrind-van Praag voor het isoleren van het verschijnsel abortus, dat uit de gezinsproblematiek voortkomt. Zij vroeg zich af, of de mening van de vrouw, die abortus wenst, niet doorslaggevend zou moeten zijn. De gynaecoloog dr. H. H. Gevers, schetste de gedraglijn welke in de vrouwenkliniek van het Leidse academisch ziekenhuis wordt aangehouden. De zwangere vrouw die abortus wenst wordt ter observatie opgenomen. Door een team van specialisten wordt dan vastgesteld of abortus in haar geval aanvaardbaar geacht wordt. Dr. Gevers wees er op, dat de essentiële vraag voor het Leidse team is, of de vrouw bij het niet-afbreken van de zwangerschap als vrouw wezenlijk beschadigd zal zijn. Spreker gewaagde op dramatische wijze van het trauma, dat de verwijdering van een bewegend foetus voor de gynaecoloog oplevert. Vervolgens werd de huisarts F. P. Wibaut door voorzitter Pruyt uitgenodigd over beide pre-adviezen zijn mening te geven. Dr. Wibaut merkte op dat de medici een bolwerk van weerstanden opbouwen, wanneer andere disciplines deze juist afbreken ('de ethici zijn ook al door de knieën'). Het stramien is, volgens spreker, het voor de vrouw allemaal zo moeilijk mogelijk te maken, o.a. uit zelfbescherming der artsen die anders door aanvragen worden overstelpt. Ter verduidelijking wees hij op een getal van 20.000 illegale abortussen per jaar in ons land. Volgens dokter Wibaut dient de rol van de arts t.a.v. abortus dezelfde te zijn als die jegens anti-conceptie. Uitsluitend de vrouw dient te beslissen,

de arts moet haar daarbij helpen. Aangaande het juridisch aspect onderschreef hij het standpunt van pre-adviseur Frenkel dat zolang het schrappen van de betreffende wetsartikelen politiek niet haalbaar is, men beter in de hele zaak niet kan 'roeren'.

Taboes

DE middagzitting, welke plaats vond na de groepsdiscussie, werd door de voorzitter van de juridische sectie mr. M. G. Rood gepresideerd.

Pre-adviseur Frenkel stelde in antwoord op het door dr. Geversesignaleerde trauma van de gynaecoloog dat daarin een vertekening van de beroepsethiek meespeelt. Hij vond het betreurenswaardig voor de arts maar meende dat het belang van de patiënt centraal moet staan. Hij wees er verder op dat de medische ethiek zoals toegepast op het verschijnsel abortus, niet konsekwent en op dezelfde wijze in het geding wordt gebracht t.a.v. zijns inziens vergelijkbare medische problemen als de re-animatie en inseminatie. In zulke en andere zaken blijft de medische ethiek niet bij de hooggeroemde bescherming van het leven, welke wel met veel aplomb jegens de abortus wordt gehanteerd. Hij memoreerde in dit verband de toepassing van artikel 251 bis van het wetboek van strafrecht (oorspronkelijk gericht tegen de toenemende onzedelijkheid) in de praktijk, waar de meer principiële artikelen 295 e.v. juist vanwege de moeilijk te beantwoorden vraag naar het leven niet hanteerbaar bleken.

DE voorzitter van een der discussiegroepen, professor mr. J. A. Ankum, bracht enige opmerkingen naar voren die in zijn groep waren gemaakt. Legalisering van abortus zou gewoon neer moeten komen op het schrappen van de betreffende wetsartikelen. Hiermee, zo voerde spreker aan, steun je de maatschappelijke ontwikkelingen. De discussie over het probleem wordt ongunstig beïnvloed juist door die strafregels. Naar de mening van de groep was bemoeienis van de strafrechter alleen het allerlaatste middel. Voorwaarde voor een dynamische oplossing van het probleem, zoals door mevrouw van Blaaderen bepleit, is het uit de exclusief medische sfeer te halen, waar een waas van kwasi-romantiek hangt over de machtspositie van de medicus. Er is meer publiciteit nodig en brede informatie. Men vroeg zich voorts af, of het gewenst is een strafregel van beperkte waarde, welke remmend werkt op de ontwikkeling, te handhaven. *Onder hilariteit werd vanuit de zaal verkondigd, dat het gehele probleem van de vrouw louter mannenwerk is. Wij worden nu nog geconfronteerd met een stuk wetgeving, dat door 'een stelletje Heren van de vorige eeuw' op volstrekt ondemocratische wijze in elkaar werd gezet, zo stelde de spreker.*

Tegen strafbepalingen

ER ontspon zich een dialoog tussen de opsteller van het juridisch pre-advies, mr. Frenkel, en de zaal over de vraag of het wenselijk is de zaak

bij het oude te laten wanneer integraal schrappen van de wetsartikelen niet haalbaar is. Mr. Frenkel was van mening dat de huidige strafbepaling ruim genoeg is voor de praktijk, maar dat de medici vooral de problemen scheppen. Enige deelnemers in de discussie vonden het onjuist te blijven zitten met die vaag strafbare sociale indicatie waar een perifere officier van justitie nog steeds kwaad mee kan. Er bleek ruime bijval te zijn voor de opvatting dat het justitiële apparaat niets te maken heeft met de beslissing van de arts in deze. Voorzitter mr. Rood deed enige vergeefse moeite verdedigers te vinden voor het handhaven van de strafbepalingen. Een der aanwezige gynaecologen wees er in dit verband nog op dat het juist de malafide artsen zijn, die met de gewraakte wetsartikelen schermen teneinde hun honorarium te verhogen. Vervolgens richtte de voorzitter de aandacht op een vraag in hoeverre de wens van de vrouw zelf een rol speelt. De meest uitgesproken tegenstanders van het door velen gewenste vrije beschikkingsrecht van de vrouw over haar eigen lichaam plus de vrucht, bleken de leden van het zgn. Leidse abortus-team te zijn. Op hen richtten zich dan ook geëmotioneerde verwijten uit de zaal inzake hun magische machtspositie en paternalisme en wegens het te zeer benadrukken van het mogelijk optredende schuldgevoel bij de vrouw. (Er is een pil nodig tegen het schuldgevoel der artsen, verklaarde een medicus). Deze zelfde arts bracht het loodzware 'groeien van de vrouw' terug tot de proportie van het besef van de vrouw 'over tijd' te zijn. Dat was de gewone benadering in zijn praktijk en daar moet de dokter wat aan doen.

Waarschuwing

UIT de zaal kwam nog de opmerking dat we er ons voor moeten hoeden dat de volstrekt onaanvaardbare abortus (uitgevoerd door een kwakzalver en als zodanig te straffen) wordt getolereerd, omdat de medische stand te zeer gepreoccupeerd is met het schuldgevoel. De opvattingen van de arts zouden kunnen prevaleren boven het belang van hun cliënten. Die opvattingen klonken eveneens door in het principieel anders waarden van de abortus in vergelijking met andere medische ingrepen, tegen welke onderscheiding verschillende deelnemers zich uitspraken.

In zijn slotwoord prees voorzitter mr. Rood het initiatief artsen en juristen tezamen te betrekken op een probleem als dit. Hij merkte op, dat deze beroepsbeoefenaars tijdens de discussies nauwelijks van elkaar te onderscheiden waren geweest. Mr. Rood benadrukte dat politieke haalbaarheid op zichzelf niet de zorg van Socrates hoeft te zijn, maar dat de stichting een democratiserende en humaniserende werking heeft uit te oefenen. In een korte samenvatting van de zeer levendige en bewogen discussies stelde hij, dat de vergadering in grote meerderheid gekant was tegen justitiële bemoeienis met de door een medicus in een daartoe geëigende omgeving uitgevoerde abortus. De wens van de vrouw als doorslaggevende factor bij de abortus werd verschillend gewogen en beoordeeld, naar zijn mening.

Nadat hij de wenselijkheid van het instellen van een speciale commissie voor het bestuderen van het probleem abortus had overwogen, sloot de voorzitter deze druk bezochte conferentie.

F. P. JANZEN

Radiolezingen

HILVERSUM II

Zondag, 24 november, 9.45-10.00 uur: Matthew Ies Spetter: Amerika, vandaag.

Een brief aan onbekenden

'Een boek is een brief aan onbekenden aan wie je dus alles kunt toevertrouwen', schrijft Adriaan van der Veen in zijn grotendeels autobiografische roman *Kom mij niet te na* *) en aan die regel kun je naar mijn mening zowel de kracht als de zwakte van het boek afmeten. Het boek blijft namelijk steeds meer een brief dan dat het een roman wordt, het sleept bijna nergens mee in een intrige, een handeling die aan een bepaalde romanstructuur ten grondslag kan liggen, sterker, het heeft niet of nauwelijks een romanstructuur. Dat heeft ook een voordeel, want de brief heeft nu eenmaal een persoonlijker karakter – ook als hij 'tot onbekenden' is gericht – en de schrijver behoeft zich niet te verontschuldigen voor beschouwingen van nogal persoonlijke aard die de handeling in zijn boek doorkruisen en vertragen. Zulke beschouwingen komen dan ook veelvuldig in *Kom mij niet te na* voor en ze zijn niet storend.

MAAR... het is uitermate moeilijk een zo opgezet boek toch boeiend te houden en dat is Van der Veen dan ook niet gelukt. Want daarvoor is meer nodig dan het de lezer toevertrouwen van 'alles' zoals deze schrijver dat doet. Ondanks het feit dat Van der Veen meent aan onbekenden *dus* alles te kunnen toevertrouwen, voel je, op enkele passages na, een terughoudendheid die niet past bij dit soort literatuur. De lezer, zich vertrouweling wanend, zet zich na zo'n aanhef tot het lezen van een stuk bekentenisliteratuur, maar merkt al ras, dat hij, de onbekende, integendeel de schrijver niet te na moet komen. Dat is natuurlijk het goed recht van Van der Veen, maar de vraag rijst waarom hij dan zo'n boek schrijft, dat het tegendeel suggereert. De openhartigheid die er in het boek wél zit, komt vooral tot uiting in zijn beoordeling van andere mensen – en het is niet moeilijk in zijn figuren mensen als Ter Braak en Du Perron en, in ander verband, Greshoff te herkennen –, maar ook van die mensen vertelt hij weinig meer dan iemand die deze mensen niet persoonlijk heeft gekend, uit zijn lectuur kan weten. Het is weinig persoonlijk en daardoor weinig boeiend. Zo blijven ook zijn 'bekentnissen' over het vastzitten aan een armoedig verleden in Schiedam, ondanks de diepte van dat soort emoties, wat gladjes, wat gepolijst, niet erg overtuigend, en hier en daar zelfs wat kinderlijk (waar hij toegeeft in het manuscript moeder te hebben geschreven in plaats van armoede, een verschrijving die uit de rest van de tekst al zó begrijpelijk wordt, dat de vermelding achterwege kan blijven).

Buitenstaander

IK vind het jammer deze kritische kanttekeningen te moeten maken bij een schrijver die getoond heeft méér te kunnen; men denke slechts aan zijn voorlaatste *Een idealist*, waarin hij er wel degelijk in is geslaagd een afgerond geheel te vormen met een duidelijke structuur, waarin een mens wordt getekend die wij ons kunnen voorstellen, die ondergaat, in al zijn bekrompenheid, aan een menselijke tragedie. Maar Van der Veen heeft waarschijnlijk wel gelijk, als hij in *Kom mij niet te na* opmerkt: 'Niet de werkelijkheid, maar de afstand ervan is creatief', en de afstand die hij in zijn laatste boek heeft genomen tot zijn personages is daarvoor te klein. Ter Braak blijft de man zoals iedere hbs'er die uit zijn literatuurboekje kan kennen, en zelfs Greshoff, die Van der Veen uit het Schiedams milieu heeft weggehaald, komt nauwelijks uit de verf. Merkwaardig, als ik aan het vorige boek terugdenk, is, dat ook nu weer Van der Veen op zijn best is in de hekeling van het burgerlijk milieu, van de bekrompenheid van mensen met een beperkte geestelijke horizon, van het conformisme (dat, om misverstanden te voorkomen, niet aan rang of stand of financiële draagkracht is gebonden). Het is een opvallend feit, dat heel veel Nederlandse auteurs in dat soort hekeling een hoogtepunt bereiken; zou de burgerlijkheid in Nederland intenser, verfoeilijker, burgerlijker nog zijn dan elders? Of zouden Nederlandse schrijvers er (bij voorbeeld door het feit dat hier zo weinigen van de pen alleen kunnen leven) meer mee worden geconfronteerd dan hun buitenlandse confraters? Enfin, dat laatste geldt dunkt mij zeker niet voor Van der Veen.

OPVALLEND is in *Kom mij niet te na* ook de preoccupatie met de seksualiteit. Het boek begint al met een ontmoeting met Amerikaanse meisjes tijdens een herdenking van Carel van Mander in 1938, en de wijze waarop de ik-figuur op die meisjes reageert, lijkt mij symptomatisch. Ondanks het voortdurende zoeken van erotische contacten (heel wat al of niet gefantaseerde veroveringen passeren de revue) blijft hij een buitenstaander. Het bekende probleem lijkt zich voor te doen van de schrijver die in alle mensen die hij ontmoet, prototypen ziet van personages voor zijn volgende roman. Een schrijversleven is dan ook 'kijken naar anderen vanuit een positie buiten de werkelijkheid'. Daar komt maar op één punt verandering in en dat is een essentieel punt, namelijk wanneer de ik-figuur in contact komt met de Amerikaanse Alvena, die hij bewondert en liefheeft, maar die in feite hem overheerst. De beschrijving van deze vrouw beslaat een groot deel van de roman en desondanks heb ik als lezer toch een onvolkomen beeld van haar, zo goed als ik dat heb van de ik-figuur zelf. Ondanks een zekere vrijmoedigheid in de beschrijving van hun onderlinge relatie is er steeds weer die fundamentele terughoudendheid, dat 'kom mij niet te na',

dat mij veel typerender voor Van der Veen lijkt dan de paar grove woorden waarmee hij een of twee keer aan de mode tracht te voldoen.

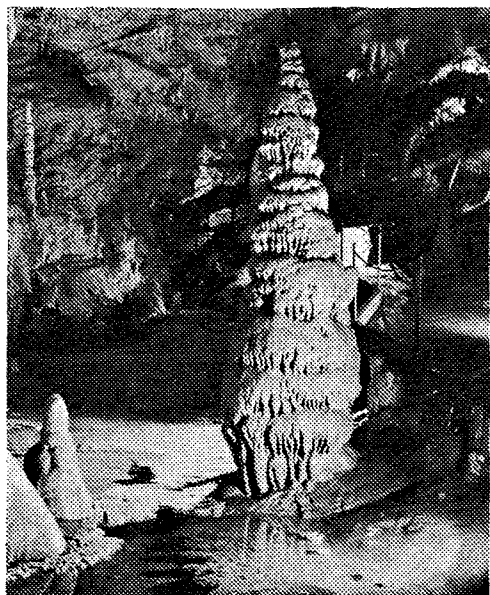
Bevrijding

MOOI vond ik het knap beschreven flirtspel van Alvena, dat de intieme relatie tussen de hoofdfiguren door het schijnbaar dreigend verlies juist verinnigt, verdiept. In het aanduiden van fijne schakeringen in erotische relaties en fijnzinnige verklaringen daarvan is Van der Veen, naar ik vooral uit ander werk weet overigens, een meester. Prima is ook de tekening van de linkse intellectueel die Alvena is, als ze geplaatst wordt tegenover de plattelandsnotabelen, maar dat reken ik tot de hekeling van de burgerlijkheid die ik hiervoor al roemde. Knap is ook de reactie op de oorlog weergegeven, die voor de hoofdfiguur, wanneer zij uitbreekt, behalve angst en onzekerheid, ook iets anders betekent: 'tegelijk zat daar doorheen iets van een vrijheidsgevoel: het was zover, nu zou alles opgeheven worden, elke vorm van leven alsof het vrede was, ook dat aspect van de vreedestijd dat ik had gekend: Schiedam (...) in de chaos van de oorlog verloor dat grijze, verbeten ideaal van de crisistijd, een goede maatschappelijke positie, alle betekenis. Zo gezien was oorlog vrijheid, het einde van Schiedam.' Goed, omdat de ik-figuur in dat opzicht uiteraard niet de enige was en omdat het een rake typering is van de reden waarom zovelen tenslotte het middel van de oorlog aanvaardden of zelfs stimuleren, als andere oplossingen moeilijker bereikbaar schijnen. Zodra de tekst wat minder persoonlijk wordt, is er trouwens van een opleving in dit boek sprake en merkwaardigerwijs heb ik dat zelfs geconstateerd ten aanzien van de stijl – maar dat is waarschijnlijk ook weer niet zó toevallig. Zijn korte verblijf in Londen en zijn reactie op Engeland, al in oorlog maar de verschrikking nog afwachting, terwijl hij op doorreis is naar Amerika en kersvers uit het schijnbaar zo veilige neutrale Holland komt, zijn indringend en diep gepeild. Maar daarin stond Van der Veen dan ook niet alleen; het zou even goed een ander kunnen zijn die hij beschrijft, een andere Hollander in soortgelijke omstandigheden. Dat is niet het geval in zijn houding ten opzichte van Alvena, want er is maar één Alvena en er is maar één ik-figuur. Dat unieke belemmert Van der Veen zeer duidelijk: het 'kom mij niet te na' voelt men achter vrijwel alle passages, en dat is een wezenlijk bezwaar, niet tegen iedere, maar wel tegen dit soort autobiografische roman, omdat die een grotere openhartigheid nodig heeft, ja, erdoor wordt gekenmerkt.

WIJ moesten Van der Veen maar niet te na komen en afwachten hoe hij de thema's van dit laatste boek zal uitwerken in een nieuw, dat zal handelen over het nieuwe leven, dat met zijn komst in Amerika begint. Dat heeft goede kansen, als hij niet wil trachten Marnix Gijsen te overtreffen (Lucinda en de lotoseter) door de ontmoeting tussen twee culturen uit het strikt persoonlijke te benaderen, maar als hij zichzelf blijft: de ietwat afzijdige beoordelaar, de stocijn, die het mensengedoe waarneemt en erover schrijft, met warmte, met medegevoel, maar als buitenstaander. Zo ziet hij zichzelf ook vaak, blijkt uit *Kom mij niet te na*, en het lijkt of hij daaronder gebukt gaat. Maar het is een van de zeer vele manieren waarop men het verschijnsel mens kan beschouwen. Van der Veen maakt duidelijk, dat hij in hoge mate in die mens geïnteresseerd is. Daarin ligt dan ook zijn kracht, niet in de bekentenis. Ik hoop dat hij in zijn nieuwe boek zijn eigen kracht zal hervinden en de bekentenis zal afschrijven: Van der Veen is tenslotte geen Van 't Reve.

R. DE LA RIE

*) Adriaan van der Veen: *Kom mij niet te na* (Em. Querido's Uitgeverij, Amsterdam 1968, f 13,90).



Kunst der natuur

Humanisme, doel of middel?

DE tragedie van Tsjecho-Slowakije is een tragedie van het humanisme. Maar weinig mensen zullen dat helemaal doorgrond hebben. Maar wat in Tsjecho-Slowakije aan het daglicht kwam, was het resultaat van een lang humaniseringsproces. Sinds de dood van Stalin heeft zich in het Marxistische denken een revolutie voltrokken en dat was een humanistische revolutie. De betekenis daarvan is niet geringer dan de revolutie in de Katholieke kerk. In beide gevallen ligt, merkwaardig genoeg, de oorsprong in Frankrijk: in de Katholieke wereld bij pater Chenu, wie op het ogenblik een spreekverbod is opgelegd; en in de Marxistische wereld bij Roger Garaudy, die met de Franse partij-buokratie overhoop ligt. Daarover moet trouwens geen misverstand ontstaan: in beide werelden hebben de vernieuwers een bittere strijd te voeren met de gevestigde burokratien. Daarvan ziet men in Tsjecho-Slowakije het tragische resultaat.

MAAR er is alle aanleiding om over de afloop van die worsteling op de lange duur – let wel, ik zeg op de lange duur – niet pessimistisch te zijn. Want het Marxistisch humanisme heeft overal de meest levende geesten gegrepen. En de burokratie slaat juist daarom in paniek om zich heen, omdat zij weet dat de humanistische geest overal doordringt. De burokratie waagt het dan ook niet zich tegen het humanisme zelf te keren. Zij beschuldigt de humanisten ervan als dekmantel te dienen voor reactionaire krachten. Wie de Marxistische humanisten kent, beseft nog beter dan de gemiddelde krantenlezer, hoe weinig deze beschuldiging hout snijdt.

Marx zelf gaat uit van de maatschappelijke mens. De mens is mens in en door zijn maatschappelijke omgeving. Deze schept de voorwaarden voor zijn leven en zijn denken.¹⁾ Want de Marxistische humanisten zijn Marxisten. Zoals trouwens de humanistische katholieken katholieken zijn.

De jonge Marx

MISSCHIEN merkt U op dat ik spreek van Marxistische humanisten en van humanistische katholieken. En dat is niet toevallig. Want een humanistische katholiek is geen humanist in de betekenis die dat woord langzamerhand gekregen heeft. Niet de mens, maar God is de grondslag van zijn levensovertuiging. Anders was hij geen katholiek. Maar de Marxistische humanist is een humanist. Hij is een humanist met een bepaald inzicht omtrent de samenleving: hij is een Marxistische humanist. Sommige niet-Marxisten klinkt dat misschien heel onwaarschijnlijk in de oren. Zij verbinden Marxisme met bevordering van geweld, dictatuur en terreur. Hoe kan dat ooit humanistisch zijn? Kommunisme, is dat niet een typische vorm van anti-humanisme?

Inderdaad hebben de kommunisten het er naar gemaakt dat er zo over hen gedacht wordt. Maar er zitten in het Marxisme ook heel andere elementen. En ook die elementen vindt men al in de geschriften van Marx. Zij vormen er een wezenlijk bestanddeel van. Maar pas sinds ongeveer 1930 is het goed duidelijk geworden, hoezeer het humanisme werkelijk het uitgangspunt van zijn denken is geweest. Toen werden namelijk enkele jeugdschriften van Marx voor het eerst gepubliceerd. En deze geschriften van 1844 tonen ons Marx onmiskenbaar als humanist.

Pas na de dood van Stalin zijn deze geschriften in de kommunistische wereld goed bekend geworden. En van dat moment af begint daar de

strijd om het humanisme van Marx. Voor de anti-humanisten is het humanisme een 'burgerlijke' jeugdzonde van Marx; voor de Marxistische humanisten is het de grondslag van zijn latere werk. Zo werd aanvankelijk de strijd om het humanisme in de Marxistische wereld een strijd om de jonge Marx. Maar geleidelijk aan verplaatst zich het accent. De strijd om de jonge Marx was nog een strijd van schriftgeleerden.

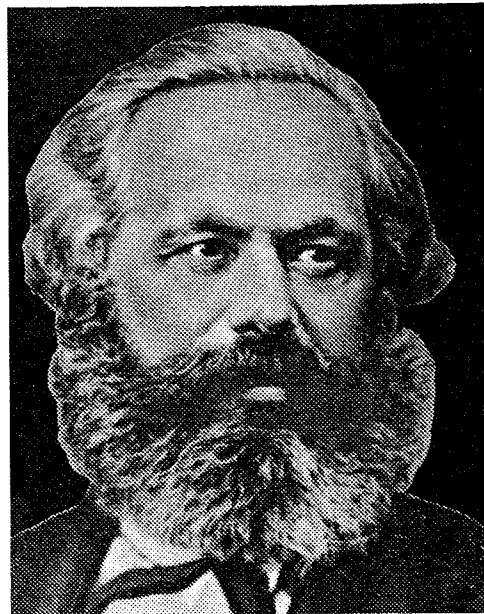
Menswording

DE maatschappelijke voorwaarden zijn volgens Marx in de kapitalistische maatschappij hoogst ongunstig voor de menselijkheid. Door de arbeidsverdeling, de mechanisatie en de partikuliere ondernemingsvorm wordt de arbeider 'vervreemd' zoals de term luidt, van het produkt dat hij maakt en daardoor van de anderen en van zichzelf. Hetzelfde geldt trouwens voor de ondernemer. En zo is de kapitalistische mens de vervreemde mens, de mens die niet voluit leeft, maar eigenlijk buiten zijn eigen bestaan staat. Pas als men de maatschappelijke situatie wijzigt en met name de mensen gezamenlijk weer meester maakt van de produktiemiddelen, krijgt de ware of werkelijke mens weer een kans en de werkelijke mens, dat is de humanistische mens die zelf de bestemming van zijn leven in handen neemt, die vrij is en die staat in de werkelijkheid van zijn arbeid, zijn leven, zijn liefde, kortom de onmiddellijke volheid van zijn bestaan.

Dit is natuurlijk maar een stukje van Marx' denken, maar het vormt er wel de kern van. De Marxistische humanisten gaan hier ook vanuit. Maar hun bittere ontdekking is, dat de ontiening van de voornaamste produktiemiddelen, wel een déél van de vervreemding opheft, maar niet de gehele vervreemding. De arbeidsverdeling, de mechanisatie en de automatisering blijft en neemt zelfs toe tengevolge van techniek en wetenschap en daarmee ook de vervreemding. En dat geldt voor alle moderne maatschappijen, of ze nu Marxistisch zijn of niet. De vervreemding van de staat, de produktie en de cultuur, blijft bestaan. Men dacht een beslissende stap gedaan te hebben; men ontdekt dat men pas aan het begin staat. Het humanisme als strijd tegen de vervreemding van de mens, als strijd voor zijn eerbiediging, zijn vrijheid, zijn zelfbestemming en zijn opnemng in de samenleving door de dialoog, het deelgenootschap in bestuur en cultuur en zijn volledige zelfverwerkelijking in solidariteit, dat humanisme staat nu pas aan het begin van zijn mogelijkheden. Het stelt een leven aan de orde – en ik citeer – dat zin en betekenis heeft voor elke mens zelf, omdat het de moeite waard is.

Verschillen

U MOET niet denken dat het al koekoek-éénzang is tussen deze humanisten met Marxistische en niet-Marxistische achtergrond. Dat is tussen humanisten toch al zelden het geval en zeker niet als het Marxisme in het geding is. De kern van de kwestie is deze: wat Marx en de Marxisten voor ogen staat is zonder twijfel een humanistische werkelijkheid. Dat is hun doel, net als het onze. Maar zijn hun middelen ook humanistisch? Het is in het algemeen gemakkelijker het eens te worden over doeleinden dan over middelen. Zo ongeveer op dezelfde wijze als het makkelijker is de mensheid lief te hebben dan je buurman. De Marxisten verwijten de 'burgerlijke' humanisten dat ze zó skrupuleus zijn omtrent hun middelen, dat ze praktisch niets tot stand brengen. Het blijft bij hen bij mooie woorden. De 'burgerlijke' humanisten



Karl Marx

van hun kant verwijten de Marxisten dat ze zozeer hun aandacht op het doel richten, dat ze alle middelen daartoe aanvaarden. Ze blijven steken in de macht.

Maar zo zwart-wit als ik het hier weergeef is de werkelijkheid gelukkig niet. Tenminste als het gaat om humanistische Marxisten en moderne humanisten. De noodzaak van diepgaande verandering van de maatschappelijke en kulturele structuren wordt door humanisten als regel nauwelijks betwist. Maar ook de voorwaarde van vrije discussie en eerbiediging van de persoonlijkheid wordt onder humanisten, ook de Marxistische, algemeen erkend. Alleen de aantasting van de grondslagen van hun socialistische samenleving zullen zij niet aanvaarden. Voor de Westerse democratieën houden ze eerder een geleidelijke omvorming dan een plotselinge omwenteling voor waarschijnlijk. Of een revolutie onvermijdelijk is hangt af van de omstandigheden. Als de situatie ondragelijk geworden is en er geen mogelijkheden tot doeltreffende hervormingen meer zijn, dan lijkt revolutie onvermijdelijk. En tijdens revoluties gaat het niet zachtzinnig toe. Strijd brengt in feite haat mee en de enkeling dreigt slachtoffer te worden van de massabeweging. Ook daarover kan men het nog wel eens worden. Het gaat hier om maatschappelijke feiten, die niet achter de studeertafel worden uitgedacht.

Maar hier schuilen voorlopig toch nog verschillen in inzicht; wantrouwen, strijd, haat zijn maatschappelijke feiten in de wereld. Maar moet men ze in een revolutionaire situatie aanmoedigen of beperken? Zijn ze een noodzakelijk kwaad of een onmisbare kracht? Wat zijn de eisen van een humanistische moraal in een revolutionaire periode?

Het belang van het gesprek hierover springt in het oog als men bedenkt dat het Marxistische humanisme één van de belangrijkste invloederijkste humanistische stromingen in de wereld is. De verstandhouding met dit humanisme is een voorwaarde voor de innerlijke samenhang en de kracht van de humanistische beweging. Bovendien is die verstandhouding een belangrijk element in de toenadering tussen twee levenssferen, waarvan de wereldvrede in hoge mate afhangt. Maar we hebben het hier over een langdurig proces, waarvan de eerste fase pas begonnen is.

J. P. VAN PRAAG

¹⁾ Het woord 'bepalen' (bestimmen) komt bij Marx in dit verband niet voor; hij spreekt van voorwaarden scheppen (bedingen). (Fragmenten uit radiorede van 3 november).

IK denk er ZO over

Links humanisme

'IN M. en W. van 26-10-'68 maakt de heer Bruyn zich ongerust over het feit dat zijn studerende kinderen in humanistische studentenkringen ook worden geconfronteerd met linkse politieke ideeën. Ik meen dat een dergelijke confrontatie juist goed is, vooral ook om analoog aan de – ook volgens humanistische opvatting – noodzakelijke eigen levensbeschouwelijke keuze tevens een *eigen* politieke keuze te kunnen maken. Evenals zovelen dat doen als gevolg van afkomst of conformatie met eigen kringen heb ik ook jarenlang uit sleur trouw liberaal gestemd. Ik moest eerst bijna 50 jaar worden voordat door het volgen van colleges aan een avondacademie mijn belangstelling voor politiek werd gewekt. Na daarna nog enkele jaren kennismaken van de politiek ben ik overtuigd socialist geworden.

Het is echter van groot belang dat de kennisname en keuze van politiek op veel jongere leeftijd plaats heeft dan met mij het geval is geweest. Zij die nog beweren dat op scholen en universiteiten, in de bedrijven en op allerlei andere 'niet-politieke' bijeenkomsten niet over politiek moet worden gesproken, behoren over het algemeen tot wat men tegenwoordig wel 'de gevestigde orde' noemt en doen door hun bewering in wezen ook aan politiek. Steeds meer zal onze werkelijke belangstelling in alles wat er op en met deze wereld gebeurt, gepaard moeten gaan met politieke gesprekken. Evenals de heer Bruyn ben ik optimist en meen dat we in openhartige gesprekken, waaruit blijkt hoe we werkelijk over alles denken, een grote bijdrage kunnen leveren aan het tot stand komen van een rechtvaardiger wereld-samenleving.

J. DIJKSTRA

Waarheid en tolerantie

HET zij mij vergund terug te komen – zij het wat laat – op het artikel van de heer P. Krug, dat onder bovenstaande titel in 'Mens en Wereld' van 11 mei i.l. (no. 10) is opgenomen. In de eerste plaats lijkt het mij, dat de twee begrippen, in deze titel genoemd, een absurde combinatie vormen. Ten aanzien van de waarheid past m.i. geen tolerantie, is zelfs geen tolerantie mogelijk. Als iets 'waar' is, wordt de opvatting, de mening, dat datzelfde 'iets' onwaar is, een absurditeit die geen enkele eerbiediging verdient. Waarheid is een bij uitstek intolerant begrip. De heer K. komt tot zijn opvatting, doordat hij – m.i. ten onrechte – verschillende soorten van waarheid onderscheidt. Hij kent zelfs waarheden die niet algemeen geldig zijn; 'waarheden' die afhangen van iemands persoonlijkheidsstructuur, zijn belevingen, e.d., dus van subjectieve omstandigheden en die zijn nu juist voor de waarheid van geen enkel belang. Waarheid is een objectief, algemeen geldig begrip en men kan niet spreken van 'mijn', 'uw' of 'zijn' waarheid. De algemeen geldigheid van waarheden is – om met wijlen prof. Polak (zie noot) te spreken – verheven boven elke willekeur of voorkeur van welke macht ter wereld ook.

VERWART – of vermengt – de heer K. hier niet: 1e werkelijkheid en waarheid; 2e waarheid, dus *weten*, en opvatting, dus *overtuigd zijn*? De werkelijkheid *bestaat*, waarheden *gelden* en wel algemeen. Als iets waar is, kan het niet tegelijk voor een bepaald individu onwaar zijn. De heer K. stelt naast elkaar: wetenschappelijke waarheid en, als een ander soort waarheid, een levensovertuiging. Wat bij waarheid en weten onmogelijk is, n.l. de een *weet* iets en de ander *weet* het tegendeel, dat komt bij overtuiging

heel dikwijls voor, n.l. de een is van iets overtuigd (geloof iets) en de ander is van het tegendeel overtuigd (geloof het tegendeel). Onbegrijpelijk is voor mij de zin: 'Zulk een waarheid bestaat slechts in mij en door mij. Zij is onlosmakelijk verbonden met de persoon, die haar uitsprekt.' Een waarheid die slechts in mij en door mij bestaat, dus algemeen geldigheid mist, is geen waarheid, maar een mening, een opvatting, een overtuiging, een geloof. Persoonlijke waarheid is voor mij een contradictio, evenals beweerde geloofswaarheden, die slechts geloofsovertuigingen zijn.

L. A. VREESWIJK

Noot: Prof. Mr. Dr. Leo Polak: *Verspreide Geschriften*, deel I, blz. 5.

Rekenschap

VERSCHEENEN is het septembernummer van *Rekenschap*, dat opent met drie gedichten van Hans Reddingius, 'Laat maar', 'Natuurminnaar' en 'Erfzonde'. Voor het eerst, meen ik, staan er experimentele gedichten, in het moderne parlendo-jargon geschreven in *Rekenschap*. 'Natuurminnaar' en 'Erfzonde' treffen door originele beelden.

J. S. Henriksson stond een verhaal 'Mijn koninkrijk kome' af, waarin de volstrekte eenzaamheid van een klassieke oedipuscomplexzitter, na de dood van zijn moeder, indringend beschreven is. Er zijn passages die de lezer bijblijven en het enige punt van kritiek is m.i. dat het verhaal inzwelt tussen de monologue interieur en het objectieve relaas, zonder tot een geheel te zijn geworden.

Het creatieve gedeelte wordt voortgezet door een toekomstverhaal van Libbe v. d. Wal *De vader der otologie*. De arbeid zal, door de automatisering, afnemen, de vrijetijdsbesteding zal belangrijker worden en er ontstaat een wetenschap van de vrije tijd, de otologie. Een geleerde vertelt en filosofeert over zijn vak, in een mengeling van tegenstrijdige gevoelens, deels sarcastisch over het verloren gegane (de studie der oude talen b.v.), deels melancholiek over de voorkeur der mensen, deels humoristisch in de zelfspot. Het verhaal breekt plotseling af. 'Ik ben gisteren gestoord in mijn notities en ik geloof dat ik niet weer begin. Want waarvoor zou ik het doen? Niemand leest het. Vroeger waren er mensen die er op konden rekenen dat alles wat ze schreven, gelezen zou worden. Dat is er tegenwoordig niet meer bij. Wie nu schrijft, kan het alleen doen omdat hij zich anders zó godsluizig verveelt.' Het verhaal ademt dezelfde geest als de laatste grote film van Tati en drukt ons met de neus op angstige toekomstperspectieven.

De rede van prof. J. Kruithof, gehouden op de studieconferentie over het rapport *Humanisme en arbeid*, werd opgenomen onder de titel *Arbeid nu en morgen*. Op een soms wat ludieke manier – deze spreker schuwt de deftigheid en het vermoeiende vakjargon – worden er over de arbeid in een toekomstige maatschappij wijze en behartigenswaardige dingen gezegd. De grote problemen (o.a. van democratie) worden genoemd en gelukkig geeft de inleider geen pasklare antwoorden; hij trekt de profetenmantel niet aan.

Pszisko Jacobs schreef een informatieve studie over het leven en de denkbeelden van de psy-

cho-analyticus en marxist *Wilhelm Reich*. Uit het artikel blijkt duidelijk, dat Jacobs een kenner genoemd mag worden van deze wonderlijke, gespleten maar geniale denker. Ik geloof niet, dat zijn 'orgastische' denkbeelden nog een grote toekomst hebben maar het is erg de moeite waard om kennis te nemen van deze originele man.

O. Noordenbos bespreekt de geschriften van de denker *Cornelis Verhoeven*, de strijd bare en volstrekt onafhankelijke katholiek. Omdat ik zijn boeken niet ken, mag ik ook niet oordelen over het artikel. Ik denk, dat het de bewonderaars van zijn boeken welkom zal zijn.

D. H. Prins bespreekt het gedenkschrift voor de filosoof *Bierens de Haan*; lezingen gehouden in de Internationale School voor Wijsbegeerte. Tenslotte vervolgt P. Spigt zijn Notities van een lezer. Hij vertelt welke boeken hij in de vakantie heeft meegenomen en gelezen. Spigt heeft een fijne neus om originele en onbekende boeken op te sporen; hij schrijft onderhoudend over *A day's ride* van Charles Lever en hij schrijft origineel en indringend over Pascal, een voorbeeld volgens schr. van een on-humanistisch mens, die niet kon leven met onzekerheden. Het is een gevarieerd en interessant nummer van *Rekenschap*.

H. BONGER



confrontatie

Geboortenpolitiek

DE bevolking van de Sowjet-Unie vergrijs en het geboortencijfer toont al langer dan 25 jaar een dalende lijn, aldus het blad *Literatoernaja Gazeta*. Het Russische aandeel in de wereldbevolking is van 8,6 procent in 1940 teruggelopen tot 7,2 procent in 1960 en tot 6,9 procent in 1967. Wordt de geboortenpolitiek niet gewijzigd, dan zal dit cijfer dalen tot 5 procent in 2000, zo waarschuwt het blad. In de Sowjet-Unie is abortus toegestaan en wordt pas vanaf het derde kind kinderbijslag gegeven. Terwijl het geboortencijfer van 44 promille in 1926 tot 18 promille in 1966 daalde, steeg het aantal gepensioneerden van 12 procent der bevolking in 1958 tot 15 procent vorig jaar. Het laatste cijfer zal in de toekomst nog sneller stijgen.

ADRESWIJZIGING REDAKTIESEKRETARIAAT
Vanaf 1 november j.l. is het adres van de redaktiesekretaris:
Paulus Buyslaan 23, Amersfoort, telefoon 03490-16474

Waarom ik geen christen ben
door Bertrand Russell

Het boek bevat een zorgvuldige selectie uit de rijke hoeveelheid essays, die Russell sinds zijn eerste publicatie heeft geschreven. Russell stelt in zijn geschriften de plaats van de mens in het universum aan de orde. Hij doet dit op een ironische en sprankelende wijze en bedient zich daarbij van het proza, waarom hij mede zo befaamd is geworden.

Vertaling: Paul Edwards
268 blz. f 12,50

Geschiedenis van het Humanisme in Nederland

door dr. A. L. Constandse

'een boeiende geschiedenis van een belangwekkende stroming die veel grote Nederlanders heeft voortgebracht.'

190 blz. f 8,90

Jezus van Nazaret

10 visies op de figuur van Jezus Christus. (vanuit christelijk, humanistisch en joods, mohammedaans en boeddhistisch standpunt)

108 blz. f 2,95

Religie zonder openbaring
door Julian Huxley

De schrijver eindigt met:
'Ik geloof in transhumanisme'; als er

maar eerst voldoende mensen zijn die dit naar waarheid kunnen zeggen, dan zal de mensheid op de drempel staan van een nieuwe bestaansvorm, net zo verschillend van de onze als de onze is van die van de Pekingmens. En dan zal de mensheid eindelijk bewust haar ware roeping vervullen.

Dit boek behoeft naar onze mening geen verdere aanbeveling. Het is verkrijgbaar bij het Humanistisch Verbond.

208 blz. f 9,50

Essays van een Humanist
door Julian Huxley

Nu in Nederlandse vertaling.

Enige opstellen van deze bekende auteur, die hiermede een eigen bijdrage aan de humanistische gedachtenwereld levert.

263 blz. f 14,90

Pico della Mirandola
door dr. J. Hemelrijk

Een vertaling van de beroemde rede over de Menselijke Waardigheid.

Deze prachtige uitgave mag in geen enkele humanistische bibliotheek ontbreken.

56 blz. f 6,90

Het Humanistisch Verbond

Wat wil dat Verbond nu eigenlijk

Dit boekje geeft antwoord op die vraag.

Het laat een aantal vooraanstaande hu-

manisten, maar ook tegenstanders aan het woord. Een poging tot eerlijke voorlichting dus...

141 blz. f 2,50

Kennis van Goed en Kwaad
door dr. Libbe van der Wal

'de schrijver richt zich tot de ontwikkelde lezer, van wie hij geen filosofische geschooldheid eist. Hij vermijdt het vaak hinderlijke vakjargon. Zijn betoog is glashelder, zijn wijze van schrijven levendig en boeiend.'

270 blz. f 6,90

Rede en Religie in het humanisme
Een serie opstellen van:

J. P. van Praag, H. J. Blackham, T. T. ten Have, Albert Daan, Libbe van der Wal, H. Bongers, H. Redeker, D. H. Prins, M. A. Romers, P. Sehut, G. M. Sterrman, Kwee Swan Liat.

248 blz. f 9,90

U kunt deze uitgaven bestellen bij het centraal bureau van het Humanistisch Verbond, Postbus 114, Utrecht, bij voorkeur door storting of overschrijving van het verschuldigde bedrag op giro 304960 t.n.v. het Humanistisch Verbond, Utrecht.

ANNONCE:

Wie wil zich ± 2 uur per dag beschikbaar stellen als behulpzame huisgenote bij bejaarde, gezonde, opgewekte dame? Geen verpleging. In ruil hiervoor gratis: centraal verwarmde zitslaapkamer en keuken op vrije etage te Nijmegen, omgeving station. Geen studenten. Brieven met referenties nr. 93 buro van dit blad.

Abonneer u op

Het Woord van de Week

Bevat de teksten van de radiolezingen. f 7,50 per jaar.

Giro 58 t.n.v. 'Het Woord van de Week'.

School voor studie van de Esoterische Wijsbegeerte
onder auspiciën van The Theosophical Society
Opg. door H. P. Blavatsky
LITERATUUR en LEERGANGEN
van Aerssenstraat 26b Den Haag. Tel. 55 58 15

MENSEN EN KOSMOS

24e jaargang

Tweemaandelijks tijdschrift, gewijd aan de studie van wijsbegeerte, religie en geestelijke stromingen.

Redactie: Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins.

Abonnementsprijs f 15,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever N. KLUWER-DEVENTER.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Gezond natuurlijk leven is vegetarisch leven. Een gezaghebbend oordeel over de modernste stromingen op voedingsgebied vindt u in de 'Vegetarische Bode'. Een proefabonnement voor zes nummers ad f 2,50 zal u hiervan overtuigen.

Administratie: Admiraal de Ruijterweg 236 huis, Amsterdam W 2, postgiro 9266.

INDEX-CIJFERS

van de kosten van het levensonderhoud voor gezinnen van hoofd- en handarbeiders (exclusief sociale lasten) volgens opgave van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

1958	117	
1959	118	stijging 0,85%
1960	121	.. 2,54%
1961	123	.. 1,65%
1962	127	.. 3,25%
1963	132	.. 3,94%
1964	140	.. 6,06%
1965	147	.. 5,00%
1966	156	.. 6,12%
1967	161	.. 3,21%
1968	?	

Omdat „Aurora” het kapitaal van alle op Index-Benaderingsvoorwaarden gesloten verzekeringen met de bovengenoemde percentages heeft verhoogd, hebben de verzekerde bedragen hun koopkracht behouden.

Hoe gaat dit verder?

In de brochure „Index-Benadering. Hoe en Waarom” wordt verteld op welke wijze „Aurora” haar verzekerden een zoveel mogelijk waardevaste levensverzekering biedt.

N.V. LEVENSVZERKERING-MAATSCHAPPIJ

Aurora

Nachtwachtlaan 20, Postbus 9200 Amsterdam - Telefoon 78 33 55